

УДК 344.13

Микола Карпенко,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права,**кримінології, цивільного та господарського права**ВНЗ «Національна академія управління»*

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ СВІТУ

У статті аналізуються окремі положення КК більше 20-ти держав світу стосовно військовослужбовців як суб'єктів військових злочинів. Констатується той факт, що, крім військовослужбовців, зазначаються й інші особи. Разом із тим для визначення їхнього статусу як військовослужбовців необхідно враховувати також норми військового законодавства.

Ключові слова: військові злочини, суб'єкти військових злочинів, порівняльно-правовий аналіз, кримінальне законодавство інших держав, військове законодавство, військове право.

Постановка проблеми. Порівняльно-правовий аналіз окремих положень кримінального законодавства провідних держав світу виявив різний підхід їхніх законодавців до визначення статусу військовослужбовців та інших осіб як суб'єктів військових злочинів. Тому є потреба додаткового осмислення їх змісту і висвітлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань щодо порівняльно-правової характеристики суб'єктів військових злочинів за кримінальним законодавством України й інших держав світу приділялося замало уваги. Тому є необхідність усунути цю прогалину з метою запозичення позитивного досвіду зарубіжних законодавців.

Метою статті є подальший аналіз і розкриття особливостей, які характеризують окремі аспекти, що стосуються статусу суб'єктів військових злочинів, та їх представлення для обговорення широкому загалу фахівців у цій царині законодавства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз КК (військово-кримінального законодавства) більше 20-ти держав світу свідчить про різний підхід законодавців до визначення переліку осіб, які перебувають на військовій службі чи можуть мати відношення до виконання військового обов'язку і які порушили кримінальний закон, зокрема вчинили військові злочини, що є підставою притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Більшість КК, що проаналізовані, містять конкретні положення, які передбачають кримінальну відповідальність військовослужбовців, військовозобов'язаних, резер-

вістів, інших осіб, визначених законом, за вчинення військових злочинів, злочинів проти військової служби, злочинів проти порядку (несення) військової служби, злочинів військовослужбовців проти службового обов'язку, військових кримінальних правопорушень, винних діянь проти військової служби, злочинних діянь на військовій службі, злочинів військовослужбовців. У цьому різноманітті назв системи військових злочинів (назв відповідних розділів Особливої частини КК) головним є причетність відповідної особи до військової служби, перебування її на військовій службі, виконання обов'язків із військової служби чи співучасть (організатором, підбурювачем, пособником) у скоєнні зазначених злочинів.

Так, ч. 1 ст. 327 КК *Азербайджанської Республіки* передбачає, що суб'єктами військових злочинів є військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом або за контрактом у Збройних Силах Азербайджанської Республіки, інших військах і військових формуваннях Азербайджанської Республіки, інші особи, які мають на законних підставах статус військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, залучених на навчальні чи перевірні збори. Ч. 2 цієї статті передбачає положення, що співучасть осіб, не згаданих у цій статті, у злочинах проти військової служби тягне відповідальність за відповідними статтями цієї глави [1].

Ч. 1 примітки до глави 37 КК *Республіки Білорусь* містить положення про те, що військові злочини проти встановленого порядку несення військової служби можуть бути вчинені військовослужбовцями, які проходять військову службу у Збройних Силах Респу-

бліки Білорусь, інших військах і військових формуваннях Республіки Білорусь, а також військовозобов'язаними під час проходження зборів. А ч. 2 цієї примітки передбачає, що особи, які не згадані у частині першій цієї примітки, несуть відповідальність за співучасть у вчиненні військових злочинів як організатори, підбурювачі і пособники [2].

Згідно зі ст. 371 КК *Республіки Болгарії* за злочини, передбачені главою тринадцятою, несуть відповідальність військовослужбовці; особи рядового, сержантського і офіцерського складу підрозділів Міністерства внутрішніх справ; особи, які перебувають у запасі під час навчальних, перевірних і практичних зборів; не вказані у цій статті особи, які винні у співучасті у військових злочинах [3].

За ч. 5 ст. 356 КК *Республіки Вірменії* суб'єктами злочинів проти порядку військової служби, передбачених у главі 32, є особи, які проходять військову службу за призовом або за контрактом у Збройних Силах Республіки Вірменії, в інших військах Республіки Вірменії, а також військовозобов'язані під час проходження військових зборів [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 382 КК *Грузії* за злочини проти військової служби передбачена кримінальна відповідальність військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом або за контрактом у Збройних Силах Грузії, а також резервістів під час військових зборів [5].

Згідно з ч. 1 ст. 431 КК *Естонської Республіки* за вчинення винного діяння (злочину і проступку. – М.К.), пов'язаного зі службою у Силах оборони, карається особа, яка проходить службу у Силах оборони. За ст. 2 цього Кодексу злочином є винне діяння, за вчинення якого як основне покарання для фізичної особи передбачено грошове стягнення або тюремне ув'язнення, а проступком є винне діяння, що передбачає основне покарання у виді штрафу, арешту або позбавлення права управляти транспортними засобами [6].

За вчинення військових кримінальних правопорушень – діянь, передбачених главою 18 КК *Республіки Казахстан*, що спрямовані проти встановленого порядку несення військової служби, несуть у разі їх вчинення військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом або за контрактом у Збройних Силах Республіки Казахстан, інших військах і військових формуваннях Республіки Казахстан, а також громадяни, які перебувають у запасі, під час проходження ними зборів [7].

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 354 КК *Киргизької Республіки* за вчинення військових злочинів несуть кримінальну відповідальність військовослужбовці, які проходять військову

службу у Збройних Силах, військово-будівельних загонах (частинах), інших військах і військових формуваннях Киргизької Республіки, а також громадяни, які перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів. Крім того, за ст. 354–372 КК Киргизії несуть відповідальність військові будівельники, а також особовий склад воєнізованих формувань, служба в яких прирівнюється до військової [8].

За ст. 420, 450 КК *Китайської Народної Республіки* за злочини військовослужбовців проти службового обов'язку застосовується кримінальна відповідальність до офіцерів, кадрових працівників, рядових і осіб військових навчальних закладів, що навчаються, які перебувають на дійсній військовій службі у Народно-Визвольній Армії Китаю; до офіцерів, кадрових працівників, рядових і осіб, що навчаються у військових навчальних закладах, які перебувають на дійсній службі у військах Китайської народної озброєної міліції, а також до резервістів, що виконують військовий обов'язок, і до інших осіб [9].

Згідно зі ст. 331 КК *Латвійської Республіки* за вчинення злочинних діянь на військовій службі передбачена кримінальна відповідальність військовослужбовців, тобто осіб, які перебувають на дійсній військовій службі, і осіб рядового складу Національних збройних сил, а також осіб, які зобов'язані проходити обов'язкову військову службу, під час перебування їх на військових навчаннях і осіб, стосовно яких законами передбачені спеціальні положення [10].

Як впливає з ч. 1 ст. 330 і ст. 313–329 КК *Литовської республіки*, за вчинення злочинів і кримінальних проступків проти служби охорони краю передбачена кримінальна відповідальність воїнів, якими визнаються громадяни Литовської республіки, які проходять обов'язкову (рядову чи то в активному резерві), професійну або добровільну військову службу [11].

За ч. 1 ст. 128 КК *Республіки Молдова* суб'єктом скоєння злочинів проти встановленого порядку несення військової служби є особи, які виконують військову службу за контрактом, строкову військову службу, скорочену військову службу або військову службу резервістів, призваних на військові збори або мобілізованих [12].

Як передбачає § 1 Військово-кримінального закону *Федеративної Республіки Німеччина*, зазначений Закон передбачає кримінальну відповідальність солдатів Бундесверу; військових начальників, які не є солдатами, у разі порушення їхніх обов'язків; колишніх солдатів, які вчинили військові злочини під час проходження військової

служби; інших осіб (підбурювачів, пособників, інших співучасників у разі «спроби» взяти участь у вчиненні цих військових злочинів). Крім того, § 4 (військові злочини проти союзних сил) вказаного Закону передбачено, що його положення застосовуються до солдат Бундесверу і в разі вчинення військових злочинів проти збройних сил союзної держави або одного з її членів [13].

Згідно з § 4 Військового кримінального кодексу *Норвегії* під військовослужбовцями розуміються:

«1. Військовий чиновник, який отримує встановлену заробітну плату з дня призначення до припинення виконання службових обов'язків.

2. Військовозобов'язаний командний склад, військові музиканти і рядові під час служби ... у тому числі, коли вони ув'язнені у військову тюрму.

3. Добровольці, які перебувають на службі у збройних силах, військові з дня вступу на посаду до припинення виконання службових обов'язків.

4. Цивільні військові особи на відповідних посадах, за винятком службовців на службі комплектування і військової юридичної служби» [14, с. 321-322].

У ст. 317 КК *Республіки Польща* сказано: «§ 1. Положення Загальної і Особливої частин цього Кодексу застосовуються до військовослужбовців, якщо Військова частина не містить положень, що їх змінює.

§ 2. Положення ст. 356–363 (злочини проти правил несення служби, злочини проти військового майна. – М.К.), а також у випадках вчинення злочину, передбаченого у цих статтях, загальні положення, що стосуються військовослужбовців, застосовуються відповідно також до співробітників армії.

§ 3. Положення Військової частини застосовуються відповідно також до інших осіб, якщо це встановлено законом» [15].

Як впливає з ч. 1 ст. 331 КК *Російської Федерації*, злочини проти встановленого порядку проходження військової служби вчиняються військовослужбовцями, які проходять військову службу за призовом або за контрактом, а також громадянами, які перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, тому вони і передбачені законодавцем як суб'єкти цих злочинів [16].

ЄКВЮ *США* не містить визначення поняття суб'єкта військових злочинів, передбачених окремими статтями розділу Х цього Кодексу. Тому у ст. 77 поняття суб'єкта цих злочинів визначено як «будь-яку особу, що може бути покарана згідно з цим розділом, яка: по-перше, вчиняє злочини, передбачені цим розділом або допомагає, підбу-

рює, консультує, командує, забезпечує його вчинення; або, по-друге, особа, яка сприяє вчиненню діяння, якщо воно безпосередньо не вчиняється нею» (неофіційний переклад. – М.К.) [17].

Ч. 1, 2 ст. 366 КК *Республіки Таджикистан* визначають як суб'єктів злочинів проти військової служби військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом або у добровільному порядку у Збройних Силах Республіки Таджикистан і інших військових формуваннях Республіки Таджикистан, громадян, які перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, а також осіб, які наділені статусом військовослужбовця відповідно до чинного законодавства. Особи, які не згадані у цій статті, несуть відповідальність за відповідними статтями цього Кодексу (ст. 366–393. – М.К.) за співучасть у вчиненні злочинів проти військової служби в якості організаторів, підбурювачів і пособників [18].

Згідно з ч. 1 ст. 336 КК *Туркменістану* за вчинення військових злочинів проти встановленого порядку проходження військової служби передбачена відповідальність військовослужбовців, які проходять військову службу у Збройних Силах, прикордонних військах, внутрішніх військах Міністерства внутрішніх справ, військах і органах Міністерства національної безпеки, військах інших міністерств і відомств Туркменістану, в яких законом передбачена військова служба, а також громадян, які перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів [19].

Відповідно до розділу восьмого КК *Республіки Узбекистан* суб'єктами військових злочинів проти встановленого порядку несення військової служби є військовослужбовці, а також військовозобов'язані під час проходження ними зборів [20].

За ч. 1–3 ст. 401 КК *України* військові злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. Зокрема, за ст. 402–422, 425–435 КК несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають

відповідальності за відповідними статтями розділу XIX Особливої частини [21].

Цікавою і відмінною від попередніх положень проаналізованих КК зазначених держав щодо визначення статусу суб'єктів злочинів військовослужбовців є відповідні положення КК Швеції, у ст. 3, 4 якого зазначено таке:

«Стаття 3. Для цілей цієї Глави (21. – М.К.) всі ті, хто зобов'язаний служити у збройних силах, повинні розглядатися в якості військовослужбовців.

Під збройними силами варто також розуміти таких:

1. офіцерів поліції, які не підлягають службі у збройних силах, але зобов'язані брати участь у захисті Королівства;

2. вартових і осіб, які наглядають за територією, яка охороняється, що призначаються відповідно до Акта про Охорону Важливих Споруд;

3. всіх інших осіб, іншим чином прикріплених до з'єднань збройних сил, коли такі з'єднання знаходяться на полі битви або діють за подібних обставин, і

4. членів організованого руху опору.

Стаття 4. Положення цієї Глави, що стосуються військовослужбовців, повинні також застосовуватися до:

1. військовополонених;

2. учасників війни, інтернованих протягом війни, в якій Королівство є нейтральним, і

3. іноземців, які перебувають чи залишаються з військовополоненими або з інтернованими учасниками війни з метою здійснення медичної чи духовної турботи» [22, с. 172-173].

Висновки.

На нашу думку, суб'єкт військових злочинів за законодавством більшості держав, КК яких проаналізовані, поряд із кримінальним законодавством визначається й іншими законами, зокрема, у військовій сфері. Вважаємо, що для спрощення змісту ч. 2 ст. 401 КК України надалі доцільно відійти від переліку у ній військових формувань, в яких проходять військову службу військовослужбовці, обмежившись їхнім статусом «*військовослужбовці, а також інші особи, визначені законодавством*».

Список використаних джерел:

1. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30.12.1999 № 787-IQ (с изменениями от 31.05.2016). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353.

2. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 г. № 275-3 (с изменениями от 24.10.2014) / URL: <https://kodeksy-by.com/ugolovnyj-kodeks-rb/download.htm>

3. Уголовный кодекс Республики Болгарии / науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова; перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова, вступ. статья Й.И. Айдарова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.

4. Уголовный кодекс Республики Армении от 29.04.2003 ЗР-528 (с изменениями от 30.12.2008) / Сайт Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека Legislationline. URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4260/file/Armenia_CC_am2008_ru.pdf.

5. Уголовный кодекс Грузии от 22.07.1999 № 2287-вс (с изменениями от 03.09.2015) / Сайт законодательного вестника Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/dokument/view/16426>.

6. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики от 06.06.2001 (с изменениями от 01.11.2017). URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4707/file/Estonia_Penal_Code_am2013_en.pdf.

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V-ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018). URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252. Заголовок з екрану.

8. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 01.10.1997 № 68 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2017). URL: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000871624. Заголовок з екрану.

9. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева; пер. с китайского Д.В. Вичикова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 303 с.

10. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой; перевод с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 313 с.

11. Уголовный кодекс Литовской республики / науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса; предисл. канд. юрид. наук, доц. Н.И. Мацнева; вступ. статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц. А. Абрамавичюса, докт. юрид. наук, доц. А. Дракшене; пер. с лит. канд. филол. наук, доц. В.П. Казанскене. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 470 с.

12. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 (с изменениями от 09.04.2015) / Сайт Министерства юстиции Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2>.

13. Військово-кримінальний закон Федеративної Республіки Німеччини від 30.03.1957 (у редакції від 24.05.1974) / Wehrstrafgesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/index.html>. Заголовок з екрану.

14. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, про-

фессора Ю.В. Голика; перевод с норвежского А.В. Жмени. СПб: «Юридический центр Пресс», 2003. 375 с.

15. Карний кодекс Республіки Польща / наук. ред. д. ю. н., проф. П.С. Берзіна; переклад з польської Г.В. Бормецької. Київ: ВАІТЕ, 2015. 172 с.

16. Уголовный кодекс Российской Федерации от 24.05.1996 (с изменениями от 16.07.2015) / Информационный портал. URL: <http://ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc>. Заголовок з екрану.

17. Uniform Code of Military Justice, 1951. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-II/chapter-47>;

1. MANUAL FOR COURTS-MARTIAL UNITED STATES (2000 EDITION) // The 2000 Edition of the MCM is a complete revision incorporating all Executive Orders (1984 MCM, Changes 1-7, and 1995, 1998, and 1999 Amendments). Copies of each Executive Order can be found in Appendix 25, page IV-1 – IV-126.

18. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21.05.1998 № 574 (с изменениями от 28.08.2017). URL: <https://tj.spinform.ru>.

19. Уголовный кодекс Туркменистана в редакции от 10.05.2010 № 104-IV (с изменениями и дополнениями, внесенными по состоянию на 01.11.2017) / Сайт Министерства адалат Туркменистана. URL: http://minijust.gov.tm/ru/mmerkezi/doc_view.php?doc_id=8091. - Заголовок з екрану.

20. Уголовный кодекс Республики Узбекистан 1994 г. (с изменениями от 20.08.2015) / Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан Центра правовой информатизации при Министерстве юстиции Республики Узбекистан. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457. Заголовок з екрану.

21. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

22. Уголовный кодекс Швеции / научные редакторы проф. Н.Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С.С. Беляев; перевод на русский язык С.С. Беляева. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 320 с.

В статье анализируются отдельные положения УК более 20-ти государств мира относительно военнослужащих как субъектов военных преступлений. Констатируется тот факт, что, кроме военнослужащих, указываются и иные лица. Вместе с тем для определения их статуса в качестве военнослужащего необходимо учитывать также нормы военного законодательства.

Ключевые слова: военные преступления, субъекты военных преступлений, сравнительно-правовой анализ, уголовное законодательство иных государств, военное законодательство, военное право.

The article analyzes certain provisions of the Criminal Code of more than 20 countries of the world in relation to servicemen as subjects of war crimes. It is noted that besides the military men, other persons are also mentioned. At the same time, in order to determine their status as a serviceman, it is necessary to take into account also the norms of military legislation.

Key words: war crimes, subjects of war crimes, comparative legal analysis, criminal law of other states, military law, military law.